

AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA INGLIZ TILI O'QITUVCHILARIDA PEDAGOGIK TEXNIKANI RIVOJLANTIRISHNING SAMARADORLIGI

Abdusodiqova Shahlo G'ayratovna,

Navoiy davlat universiteti 13.00.01 – Pedagogika nazariyasi

Pedagogik ta'limotlar tarixi ixtisosligi tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada akmeologik yondashuv asosida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining pedagogik texnikasini rivojlantirish mexanizmi va uning samaradorligi 520 nafar talaba ishtirokidagi tajriba-sinov ishlari misolida yoritilgan. Tadqiqot natijalari akme-texnologiyalarning qo'llanilishi bo'lajak pedagoglarning kasbiy mahorat cho'qqisiga intilish motivatsiyasini va kommunikativ mahoratini statistik jihatdan sezilarli darajada oshirishini isbotlaydi.

Kalit so'zlar: akmeologik yondashuv, pedagogik texnika, ingliz tili o'qituvchisi, kasbiy mahorat, akmeologik mexanizm, akme, kommunikativ kompetensiya, samaradorlik.

Аннотация. В статье рассматривается механизм развития педагогической техники будущих учителей английского языка на основе акмеологического подхода и его эффективность на примере экспериментальной работы с участием 520 студентов. Результаты исследования доказывают, что использование акме-технологий статистически значимо повышает мотивацию будущих педагогов к достижению профессиональных вершин и их коммуникативные навыки.

Ключевые слова: акмеологический подход, педагогическая техника, учитель английского языка, профессиональное мастерство, акмеологический механизм, акме, коммуникативная компетенция, эффективность.

Abstract. The article explores the mechanism for developing the pedagogical techniques of future English teachers based on an acmeological approach and its effectiveness through experimental work involving 520 students. The research results prove that the use of acme-technologies statistically significantly increases future educators' motivation to reach professional peaks and enhances their communicative skills.

Keywords: acmeological approach, pedagogical technique, English teacher, professional mastery, acmeological mechanism, acme, communicative competence, efficiency.

Kirish. Globallashuv va raqamli transformatsiya davrida xorijiy tillarni o'qitish sifati nafaqat pedagogning nazariy bilimiga, balki uning yuksak pedagogik texnikasi va shaxsiy-kasbiy barkamolligiga bevosita bog'liq bo'lib qolmoqda. Jahon ta'lim hamjamiyatida (UNESCO, OECD tahlillari asosida) o'qituvchini shunchaki bilim uzatuvchi (tutor) emas, balki o'z kasbiy faoliyatining eng yuqori nuqtasi — "Akme" (yunoncha *akme* – cho'qqi, gullagan davr) darajasiga intiluvchi ijodkor shaxs sifatida tayyorlash ustuvor yo'nalishga aylandi. Zamonaviy xalqaro tadqiqotlarda ingliz tili o'qituvchisining pedagogik texnikasi (nutqiy muloqot, kommunikativ strategiyalar, noverbal ta'sirchanlik) uning professional imidjining fundamental asosi sifatida talqin etilmoqda. Bugungi kunda xorijiy tillarni o'rgatishda faqat metodikani bilish yetarli emas; akmeologik yondashuv pedagogning ichki resurslarini safarbar qilish va uni doimiy o'z-o'zini rivojlantirishga yo'naltirish orqali ta'lim samaradorligini kafolatlovchi asosiy mexanizm bo'lib xizmat qilmoqda.

Yangi O'zbekistonni barpo etish sharoitida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, ayniqsa, xorijiy tillarni o'rganishni umummilliy harakatga aylantirish davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti

Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz". Shu ma'noda, mamlakatimizda oliy pedagogik ta'lim sifatini oshirish va bitiruvchi kadrlarni xalqaro standartlar darajasida tayyorlash bevosita ularning pedagogik texnikasini rivojlantirishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan nufuzli bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5117-son qarori hamda "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da belgilangan vazifalar ingliz tili o'qituvchilaridan nafaqat til kompetensiyasini, balki yuqori darajadagi kasbiy madaniyat va pedagogik mahoratni talab qiladi. Biroq, amaliyotda ingliz tili o'qituvchilarining nazariy tayyorgarligi va ularning pedagogik texnikasi (auditoriya bilan ishlash, verbal va noverbal muloqot mahorati) o'rtasida ma'lum uzilishlar kuzatilmoqda. Ushbu ziddiyatlarni bartaraf etishda akmeologik yondashuv — o'qituvchini kasbiy cho'qqilarga yo'naltiruvchi yaxlit tizim sifatida — pedagogik texnikani rivojlantirishning samarali mexanizmi bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, ingliz tili o'qituvchilarida pedagogik texnikani akmeologik tamoyillar asosida rivojlantirish masalasi ham xalqaro ta'lim standartlariga integratsiyalashish, ham milliy ta'lim islohotlarining strategik maqsadlariga erishish nuqtai nazaridan yuksak ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Pedagogik texnikani rivojlantirish va akmeologik yondashuv masalalari zamonaviy pedagogika hamda psixologiya fanlarining diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Akmeologiya fan sifatidagi shakllanishi va o'qituvchi shaxsining professional kamoloti masalalari N.V. Kuzmina, A.A. Derkach, va V.G. Zazykin kabi olimlarning tadqiqotlarida keng yoritilgan. N.V. Kuzminaning fikricha, akmeologik yondashuv pedagogik tizimda o'qituvchining mahorat cho'qqisiga erishish strategiyasini belgilaydi[7,119]. U o'qituvchi faoliyatidagi yuqori natijadorlikni uning autopsixologik kompetentligi, ya'ni o'zini o'zi rivojlantirishga bo'lgan ichki intilishlari bilan bog'laydi.

Pedagogik texnika tushunchasiga klassik va zamonaviy yondashuvlar mavjud. A.S. Makarenko va V.A. Suxomlinskiy asarlarida pedagogik texnika o'qituvchining ovozi, yuz ifodasi (mimika) va o'z his-tuyg'ularini boshqarish san'ati sifatida talqin etilgan. Zamonaviy tadqiqotchilardan I.A. Zyazyun pedagogik texnikani pedagogik mahoratning instrumentallashtirilgan qismi deb hisoblaydi. Uning ta'rifiga ko'ra, pedagogik texnika — bu o'qituvchining tarbiyalanuvchiga ta'sir ko'rsatish vositalari (nutq, muloqot, psixofizik apparat) majmuidir[4,160].

Ingliz tili o'qituvchilari xususida to'xtalganda, xorijiy olimlardan Jeremy Harmer va Jack C. Richards pedagogik texnikani "classroom management" (auditoriyani boshqarish) va "teacher's presence" (o'qituvchining auditoriyada o'zini tutishi) tushunchalari orqali tahlil qilishadi. Ular ingliz tili darslarida o'qituvchining nutq tempi, imo-ishoralari va

talabalar bilan muloqotga kirishish texnikasi til o'rganish samaradorligini 40-50% gacha oshirishi mumkinligini isbotlaganlar[9; 10].

Respublikamizda o'qituvchilarning kasbiy madaniyati va mahoratini oshirish masalalari B.X. Xodjayev, N.N. Azizxo'jayeva, J.G'. Yo'ldoshev, va M.H. Saidov kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan[4; 8]. Xususan, N.N. Azizxo'jayeva pedagogik texnologiyalarni qo'llashda o'qituvchining pedagogik texnikasi va mahorati asosiy poydevor ekanligini alohida ta'kidlaydi[4]. Biroq, ingliz tili o'qituvchilarining pedagogik texnikasini aynan akmeologik yondashuv (individual o'sish trayektoriyasi) asosida rivojlantirish mexanizmlari bugungi kunda alohida tadqiqot obyektiga aylanishni taqozo etmoqda.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, adabiyotlarda akmeologiya va pedagogik texnika tushunchalari alohida-alohida chuqur o'rganilgan bo'lsa-da, ularning o'zaro sintezi, ya'ni ingliz tili o'qituvchisining "akme" darajasiga erishishida pedagogik texnikani rivojlantirishning aniq algoritmlari va metodik mexanizmlari yetarli darajada ochib berilmagan. Bu esa ushbu maqolaning ilmiy yangiligini belgilashga xizmat qiladi.

METODOLOGIYA. Ushbu tadqiqotda ingliz tili o'qituvchilarida pedagogik texnikani rivojlantirish samaradorligini aniqlash maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanilgan. Tadqiqot metodologiyasi akmeologik tamoyillar va miqdoriy-sifat tahlili (mixed methods research) asosiga qurilgan.

Tadqiqotning metodologik asoslari. Tadqiqot jarayoni quyidagi fundamental yondashuvlarga tayanadi:

- Akmeologik yondashuv: O'qituvchi faoliyatini mahorat cho'qqisiga yo'naltirilgan yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish.
- Tizimli yondashuv: Pedagogik texnika elementlarini (nutq, muloqot, o'zini boshqarish) o'zaro bog'liq tarkibiy qismlar sifatida tadqiq etish.
- Kompetensiyaviy yondashuv: Bo'lajak o'qituvchilarning amaliy ko'nikmalarini xalqaro standartlar (CEFR) va kasbiy talablar darajasida baholash.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqotning maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, quyidagi metodlar majmuasidan foydalanildi:

1. Nariy-tahliliy metodlar: Mavzuga oid falsafiy, pedagogik va akmeologik adabiyotlarni qiyosiy o'rganish, me'yoriy-huquqiy hujjatlar va o'quv dasturlarini tizimli tahlil qilish.

2. Empirik metodlar:

- Kuzatish: Talabalarning dars jarayonidagi pedagogik texnikasi va auditoriya bilan ishlash mahoratini maxsus diagnostik xaritalar asosida kuzatish.
- So'rovnomalar va intervyu: Bo'lajak o'qituvchilarning akmeologik motivatsiyasini va kasbiy ideallarini aniqlash.
- Pedagogik eksperiment: Tadqiqotning amaliy samaradorligini tekshirish uchun o'tkazilgan aniqlovchi va shakllantiruvchi tajriba-sinov ishlari.

3. Matematik-statistik metodlar: Olingan natijalarning ishonchliligini tasdiqlash uchun Studentning t -kriteriyasi va o'rtacha arifmetik qiymatlarni hisoblash usullari.

Tadqiqot obyektlari va tanlanma (Sample). Tajriba-sinov ishlari Navoiy davlat universiteti, Samarqand davlat pedagogika instituti va Guliston davlat pedagogika instituti bazalarida tashkil etildi. Tadqiqotda jami 520 nafar talaba ishtirok etdi (258 nafar tajriba va 262 nafar nazorat guruhleri). Tanlanmaning representativligi statistik usullar yordamida ta'minlandi.

Tadqiqot bosqichlari. Eksperimental jarayon uch bosqichda amalga oshirildi:

- Dastlabki (Aniqlovchi) bosqich: Talabalarning pedagogik texnikasining boshlang'ich darajasi diagnostika qilindi.

- Asosiy (Shakllantiruvchi) bosqich: Tajriba guruhlariga akme-texnologiyalar, individual rivojlanish trayektoriyalari va pedagogik texnikani rivojlantiruvchi maxsus treninglar joriy etildi.

- Yakuniy (Nazorat) bosqich: Tajriba va nazorat guruhlarining natijalari o'zaro qiyoslanib, akmeologik mexanizmning samaradorligi bo'yicha xulosalar shakllantirildi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqotning amaliy natijadorligini aniqlash maqsadida Navoiy davlat universiteti, Samarqand davlat pedagogika instituti hamda Guliston davlat pedagogika institutining "Xorijiy til va adabiyoti: ingliz tili" yo'nalishi talabalari ishtirokida keng ko'lamlı tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tadqiqotga jami 520 nafar talaba jalb etildi, ulardan 258 nafari tajriba (TG) va 262 nafari nazorat (NG) guruhlariga taqsimlandi.

Tajriba natijalarining statistik ishonchliligi Studentning t -kriteriyasi yordamida tekshirildi. Katta hajmli tanlanma uchun o'rtacha qiymatlar farqi quyidagi formula asosida hisoblandi:

$$t = \frac{\overline{X_{TG}} - \overline{X_{NG}}}{\sqrt{\frac{S_{TG}^2}{n_{TG}} + \frac{S_{NG}^2}{n_{NG}}}}$$

OTMlar kesimida pedagogik texnikaning rivojlanish ko'rsatkichlari (Jami n=520)

1-jadval.

OTM nomi	Guruh	Talabalar soni	Dastlabki o'rtacha ball	Yakuniy o'rtacha ball (X)	O'sish koeffitsienti (%)
Navoiy davlat universiteti	TG	88	44.2	86.5	+42.3
	NG	92	43.8	62.4	+18.6
Samarqand davlat pedagogika instituti	TG	90	45.1	89.2	+44.1
	NG	90	44.9	65.1	+20.2
Guliston davlat pedagogika instituti	TG	80	42.5	82.8	+40.3
	NG	80	43.1	60.7	+17.6
Jami:	520	258 (TG)	43.9	86.2	+42.3

Natijalarning matematik-statistik talqini. 520 nafar ishtirokchi natijalari asosida o'tkazilgan hisob-kitoblar quyidagilarni ko'rsatdi:

- Tajriba guruhlarida umumiy o'rtacha o'sish 42.3% ni tashkil etgan bo'lsa, nazorat guruhlarida bu ko'rsatkich 18.8% dan oshmadi.

- Erkinlik darajasi $f = n_1 + n_2 - 2 = 518$ bo'lganda, hisoblangan t_{hisob} qiymati 12.45 ga teng bo'ldi.

- Kritik qiymat $t_{krit} = 1.96(p < 0.05)$ bo'lganda) ekanligini hisobga olsak, $t_{hisob} > t_{krit}$ sharti bajarildi.

Bu natija akmeologik yondashuvga asoslangan mexanizmning ingliz tili o'qituvchilarida pedagogik texnikani rivojlantirishdagi samaradorligi 95% dan yuqori ishonchlilik darajasiga ega ekanligini anglatadi.

Natijalaraning kengaytirilgan tanlanma tahlili akmeologik yondashuvning uchta fundamental jihatini ochib berdi:

1. Barqarorlik: Talabalar soni 500 nafardan oshganda ham natijalarning barcha uchta OTMda bir xil ijobiy tendensiyani saqlab qolishi mexanizmning barqarorligini (reliability) isbotlaydi.

2. Kreativ adaptatsiya: Tajriba guruhidagi talabalar ingliz tilidagi murakkab grammatik va fonetik materiallarni tushuntirishda nafaqat til bilimlarini, balki takomillashgan pedagogik texnika elementlarini (pantomimika, variativ intonatsiya, adaptiv muloqot) muvaffaqiyatli qo'lladilar.

3. Akme-samara: Statistik ma'lumotlar shuni tasdiqladiki, akmeologik yo'naltirilgan ta'lim talabalarning o'z-o'zini baholash (self-assessment) qobiliyatini rivojlantirib, ularni kasbiy turg'unlikdan (plateau effect) himoya qiladi va doimiy o'sishga undaydi.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqotlar va 520 nafar talaba ishtirokidagi tajriba-sinov ishlari natijalari quyidagi ilmiy xulosalarni shakllantirish imkonini berdi:

1. Ingliz tili o'qituvchisining pedagogik texnikasi shunchaki metodik ko'nikmalar yig'indisi emas, balki uning akmeologik rivojlanish darajasini belgilovchi murakkab psixofizik jarayondir. Akmeologik yondashuv o'qituvchini kasbiy "cho'qqi" (akme) sari yo'naltirib, uning ichki resurslarini maksimal darajada safarbar etishga xizmat qiladi.

2. Navoiy, Samarqand va Guliston shaharlaridagi oliy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan eksperimentlar akmeologik mexanizmning amaliy ahamiyatini tasdiqladi. Tajriba guruhlarida pedagogik texnikaning rivojlanish darajasi nazorat guruhlariga nisbatan o'rtacha 42,3% ga yuqori bo'lganligi ($t_{hisob} = 12.45; p < 0.05$) taklif etilgan mexanizmning ishonchligini isbotladi.

3. Akmeologik yondashuv asosida ingliz tili o'qituvchilarining nutq texnikasi, verbal va noverbal muloqot mahorati hamda emotsional barqarorligi sezilarli darajada yaxshilandi. Bu esa dars jarayonida talabalarning tilni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishini va kommunikativ faolligini oshirishga bevosita ta'sir ko'rsatdi.

Tavsiyalar. Tadqiqot natijalari asosida oliy pedagogik ta'lim tizimi va amaliyotchi o'qituvchilar uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

• Oliy ta'lim muassasalari uchun: "Pedagogik mahorat" va "Xorijiy tillarni o'qitish metodikasi" fanlari dasturlariga akmeologik treninglar va pedagogik texnikani rivojlantiruvchi maxsus modullarni kiritish lozim. Bunda talabalarning individual "Akmeologik rivojlanish trayektoriyasi"ni yaratishga alohida e'tibor qaratish tavsiya etiladi.

• O'qituvchilar malakasini oshirish markazlari uchun: Ingliz tili o'qituvchilari uchun tashkil etiladigan qisqa muddatli kurslarda pedagogik texnika elementlarini (nutq madaniyati, tana tili, auditoriya bilan ishlash) akmeologik modellashtirish orqali takomillashtirish tizimini joriy etish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Ta'lim to'g'risida. – Toshkent: O'RQ-637, 2020-yil 23-sentyabr. – 74 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. – Toshkent: PF-60, 2022-yil 28-yanvar.
3. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – 464 б.
4. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. – Тошкент: ТДПУ, 2006. – 160 б.
5. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала. – М.: МПСИ, 2004. – 752 с.
6. Зязюн И.А. Основы педагогического мастерства. – М.: Просвещение, 1989. – 302 с.
7. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высшая школа, 1990. – 119 с.
8. Ходжаев Б.Х. Умумий педагогика назарияси ва амалиёти. – Тошкент: Сано-стандарт, 2017. – 416 б.
9. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – 5th ed. – London: Pearson Education Limited, 2015. – 446 p.
10. Richards J.C. Key Issues in Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press, 2015. – 832 p.
11. Scrivener J. Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching. – London: Macmillan Education, 2011. – 416 p.